

ГАЛГАШ

Руслан Анатолійович
galgash@gmail.com

УДК 658:334.78:330.341.42

РОЗВИТОК НА ТЕРИТОРІЯХ ПОСТКОНФЛІКТНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ:
ВІД РЕГІОНАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ ПІДПРИЄМСТВ ДО СМАРТ-
СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ

д.е.н., доцент, директор
навчально-наукового
інституту економіки та
управління, Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

DEVELOPMENT AT THE TERRITORIES OF POST-CONFLICT
TRANSFORMATION: FROM REGIONAL CLUSTERS OF ENTERPRISES
TO SMART-SPECIALIZATIONS

HALHASH Ruslan Anatoliiovych – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Educational and Scientific Institute of Economics and Management, East-Ukrainian National University after Volodymyr Dahl

Розвиток регіонів в умовах постконфліктної трансформації можливий на основі формування комплексного організаційно-економічного забезпечення системи регіонального управління та розробки дієвих механізмів використання природно-ресурсного потенціалу та пошуку можливостей мобілізації ресурсів для розвитку промислових кластерів. Стаття присвячена виявленню тенденцій та досвіду розвитку кластерних утворень у світі та в Україні. Визначена тенденція до самоорганізації підприємств регіонів на противагу централізованим процесам формування промислових комплексів та в оформленні державної кластерної політики в Україні. Показана необхідність трансформації в наукових дослідженнях від регіональних кластерів підприємств до смарт-спеціалізацій.

* * *

Развитие регионов в условиях постконфликтной трансформации возможен на основе формирования комплексного организационно-экономического обеспечения системы регионального управления и разработки действенных механизмов использования природно-ресурсного потенциала и поиска возможностей мобилизации ресурсов для развития промышленных кластеров. Статья посвящена выявлению тенденций и опыта развития кластерных образований в мире и в Украине. Определена тенденция к самоорганизации предприятий регионов в противовес централизованным процессам формирования промышленных комплексов и в оформлении государственной кластерной политики в Украине. Показана необходимость трансформации в научных исследованиях от региональных кластеров предприятий к смарт-специализациям.

* * *

Introduction. The development of regions in the context of post-conflict transformation is possible on the basis of establishment of a complex organizational and economic support to the regional management system and the development of effective mechanisms for using natural resources potential and searching opportunities to mobilize resources for the development of industrial clusters.

Purpose. The article is devoted to identification of the trends and experience in the development of cluster entities in the world and in Ukraine. The tendency towards self-organization of enterprises in the regions as opposed to the centralized processes of forming industrial complexes and the state cluster policy in Ukraine has been determined. It was defined that creation of conditions for the economic and industrial development of Ukraine, reinforcement of the competitive advantages of individual regions and improvement of the economic capacity of communities at the local level are possible on the basis of integration of the modern cluster policy, strategies of smart-specializations and decentralization policy.

Results. The tendency to self-organization of regional enterprises in contradiction to the centralized processes of developing industrial complexes and state cluster policy in Ukraine has been defined. The transformation from regional clusters of enterprises to smart-specializations in scientific research has been shown.

Conclusion. It has been determined that the distribution of cluster entities in the regions of Ukraine under the current conditions would contribute to the processes of concentration of capital for the introduction of innovation, the crisis recovery, and the transition of the national economy to the new stage of development. In view of the need for practical application at the development of regional strategies, the concept of smart specialization needs its further development and adaptation, taking into account the specifics of regions, the level of development of natural resources potential and the possibilities of resource mobilization. The process of implementation of the smart specialization strategy in strategic regional planning is in its initial stage and requires further research and scientific support.

Ключові слова: розвиток, кластер, трансформація, смарт-спеціалізація, регіон, підприємство, стратегія, промисловість, галузь

Ключевые слова: развитие, кластер, трансформация, смарт-специализация, регион, предприятие, стратегия, промышленность, отрасль

Keywords: development, cluster, transformation, smart-specialization, re-gion, enterprise, strategy, industry, sector

ВСТУП

Поточний стан економіки України та її окремих регіонів в останні роки є нестабільним та продовжує змінюватися в силу інерції значних геополітичних подій та їх суттєвого впливу на соціально-економічну систему України. Домінантою в становленні моделі сталого

розвитку регіонів в умовах постконфліктної трансформації повинні ставати інноваційні процеси, наукові знання, нові технології. Активізація інноваційної діяльності регіонів в умовах постконфліктної трансформації потребує якісно нової організації взаємозв'язків і взаємодії між усіма учасниками процесу регіональ-

ного управління. Впровадження дієвої системи управління інтелектуальним капіталом підвищує конкурентоспроможність та економічну ефективність завдяки забезпеченню належної уваги до інтересів інвесторів, керівництва та інших учасників управлінських відносин; фінансової прозорості, запровадженню правил ефективного менеджменту та контролю. Розроблення ефективної системи розвитку на територіях постконфліктної трансформації може ґрунтуватися на розвитку регіональних кластерів підприємств та стратегіях смарт-спеціалізації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питанням визначення та систематизації поточних проблем розвитку та трансформації підприємств, регіонів України та об'єднаних територіальних громад за умови децентралізації, формування механізмів їх вирішення присвячені дослідження багатьох вітчизняних вчених, зокрема Є. Івченка [1], Є. Овчаренка [2], І. Семененко [3, 4], І. Моргачева [5], Ю. Ключ [6]. Значний внесок у формування вітчизняної наукової школи з розвитку кластерів підприємств зробив М. Войнаренко [9]. Суттєвий внесок у наукове розуміння стратегії смарт-спеціалізації зробила у своїх публікаціях О. Снігова [21-23].

Конкурентоспроможність підприємств регіонів на зовнішніх ринках та спроможність утворювати позитивне значення чистого експорту підприємств регіонів ілюструють обсяги експорту та імпорту, які також краще аналізувати за видами економічної діяльності в регіональному розрізі за даними регіональних органів статистики, зокрема за даними [7]. Для розвитку підприємств регіону та їх кластерних утворень (існуючих та потенційних регіональних кластерів підприємств) слід розглядати галузі, які перспективні саме з точки зору виробництва для експорту. Для визначення таких галузей можна звернутися до даних стосовно структури експорту та імпорту підприємств за видами економічної діяльності. Такий аналіз був раніше виконано в межах попередніх досліджень [8]. До 2016 р. в публікаціях дослідників чітко простежувалась загальна тенденція, яка полягає у певних позитивних зрушеннях у розвитку регіональних кластерів, превалюванні об'єктивних тенденцій до самоорганізації підприємств регіонів (на противагу централізованим процесам формування промислових комплексів) та в оформленні (хоч і дещо фрагментарно) державної кластерної політики в Україні (яку необхідно підсилувати за думкою більшості дослідників). Але у 2016-2017 рр. вітчизняні дослідники переключили увагу на розробку та впровадження стратегії смарт-спеціалізації. Проте все ще сьогодні вчені та практики не мають єдиного цілісного змістовного розуміння цієї стратегії. У 2019 р. регіональні органи державного управління навіть вже приступили до розробки регіональних стратегій розвитку з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів, але в існуючих підходах все ще залишається багато білих плям.

РЕЗУЛЬТАТИ

Досліджуючи проблеми та перспективи розвитку регіональних кластерів М. Войнаренко докладно проаналізував досвід створення кластерів в Україні [9]. У такому разі М. Войнаренко вказує на виникнення

кластерів як результат налагодження співробітництва та взаємовідносин між підприємствами регіону за підтримки обласних органів виконавчої влади: "регіон не мав на той час достатньо розвинутого промислового потенціалу та не мав можливості для капіталовкладень, ядром кластерів було зроблено об'єднання малих і середніх підприємств різних форм власності з метою розвитку в регіоні виробництва висококонкурентної продукції шляхом залучення до кластерів усіх внутрішніх резервів регіону, за сприяння обласної адміністрації, наукових і навчальних закладів, фінансово-банківських структур" [9]. Важливим у розвитку регіональних кластерів підприємств виявилася модель взаємодії з навчальними закладами, фінансовими установами та консультантами [9].

Згодні з І. Філіпчуком, що останніми роками питанням дослідження кластерів, "виявленню кластерних ініціатив та створенню інноваційних кластерних структур приділяється особлива увага з боку представників регіональної виконавчої влади та бізнесу" [10]. Зокрема в межах розвитку програм транскордонного співробітництва за підтримки швейцарсько-українського проекту FORZA й обласних держадміністрацій Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей ведеться активна робота у напрямку формування у цих регіонах потенційних лісових, деревообробних, меблевих, туристичних та інших кластерів [11].

Згодні і з М. Гудзем, що "кластери представлені в різних регіонах України за своєю функціональною спрямованістю є надзвичайно різними", [12]. Дійсно утворення та розвиток кластерів має велике значення для "ефективної економічної діяльності регіону, виробництва висококонкурентної продукції, розвитку нових технологій та залучення інвестицій" [12]. Втім, практика утворення кластерів в Україні показує їх здебільшого орієнтацію на традиційні галузі промисловості. Зокрема в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень [13] стосовно об'єктивного стану розвитку кластерів в Україні зазначено, що "на сьогодні особливістю розвитку кластерів в Україні є орієнтація більшості перспективних кластерів на традиційні галузі промисловості – легку промисловість, будівництво, АПК, металургію, тоді як пріоритетом європейських країн є розвиток насамперед високотехнологічних інноваційних кластерів у галузях машинобудування, біофармацевтики, електроніки" [13].

Стосовно орієнтації кластерів в Україні на ресурсно-місткі технології застарілого третього або четвертого технологічного укладу, згодні зокрема з А. Константиною, яка зазначає, що "в Україні існують передумови для успішних природних кластерів на всіх рівнях" [14], але розрахунки, наведені на ЕСО (англ. – European Cluster Observatory – Європейська кластерна обсерваторія – організація з моніторингу розвитку кластерів в Європі та світі [15]) свідчать про існуючі в Україні "агломераційні умови для розвитку кластерів здебільшого у ресурсно-містких галузях, зокрема у нафто та газовидобуванні, сільському господарстві, будівництві, транспортуванні та логістиці" [15].

Хоча на регіональному рівні можливості для розвитку регіональних кластерів підприємств існують крім традиційних галузей виробництва (наприклад, у

сільському господарстві у Черкаській, Кіровоградській, Миколаївській областях, виробництві взуття у Чернівецькій області та виробництві товарів зі шкіри на Закарпатті) і в наукоємних галузях, зокрема: авіакосмічній – в Дніпропетровській та Запорізькій областях; біотехнічній – у Києві та Харківській області [14]. Це підтверджено і побудованим за методологією ЕСО рейтингом "топ-кластерів" у кожному регіоні України [14], з якого можна побачити наявність високотехнологічних галузей в деяких областях України, хоча звісно і в меншому обсягу за структурою. Зважаючи на це та враховуючи наявні "умови агломерування та розвитку кластерів в Україні саме у високотехнологічних галузях" [15], впровадження дієвої та результативної кластерної політики має бути спрямованим на створення стимулів саме до розвитку регіональних кластерів підприємств, орієнтованих на впровадження інноваційних технологій. З погляду на зазначене, слід звернути увагу на створення потенційних умов для розвитку в Україні регіональних кластерів підприємств навіть без "наявної промислової агломерації" [14]. Прикладом зі світової практики є розвиток Саскачеванського біотехнологічного кластера у Канаді [14], в межах якого на основі реалізації потужної наукової бази університету Саскачевана вдалося розвинути регіональний кластер до рівня, що навіть увесь цей регіон тепер визнають провідним в організації досліджень та розробок в області біонаук в Канаді та світі [16].

Подібний досвід із розвитку наукоємних кластерів звісно є вже і в Україні. Зокрема це досвід розвитку Підкарпатського енергетичного кластера, який "об'єднує 56 підприємств малого та середнього бізнесу, які за 4 роки роботи кластера змогли залучити 23,6 млн. євро прямих інвестицій" [17]. Відома також кластерна ініціатива з розвитку Харківського енергетичного кластера, про яку зазначав один з ініціаторів та засновників – С. Ігнат'єв: "менше року тому харківські представники малого та середнього бізнесу, університети, що працюють у галузі відновлювальної енергетики та енергоефективності, органи влади та місцевого самоврядування об'єдналися у Харківський енергетичний кластер ... Харківський енергетичний кластер має цілий портфель реалізованих енергетичних проєктів. Найвідомішим є "Енергоефективне село", в рамках якого сільський населений пункт повністю переведений на використання відновлювальних джерел енергії. Крім того, ініційовано створення інвестиційного проєкту з будівництва сонячної електростанції на 6 МВт, який проходить останні стадії погодження проєктної документації. Ведеться активний діалог із потенційними інвесторами, стосовно будівництва вітропарку на 25 МВт та когенераційної установки, що видобуває газ із звалища твердих побутових відходів. За участі кластера створено 3 енергетичні кооперативи: 2 з виробництва електричної енергії за допомогою фотовольтаїки та кооператив із вирощування ріпаку та виробництва біодизелю" [17].

Відомо, що кластерні ініціативи у США, Німеччині, Канаді, Туреччині, Болгарії та інших країнах мають здебільшого регіональну орієнтацію саме на високотехнологічні та наукоємні виробництва (біомедицину, інформаційні, атомні, енергозберігаючі та зе-

лені технології) [17]. Саме зважаючи на це, феномен регіональної локалізації кластерів і привертає увагу дослідників: "парадоксально, але найбільш дивовижні конкурентні переваги у глобальній економіці виявляються локалізованими" [18, с. 19]. Серед найбільш відомих кластерів, зокрема кластери міжнародного значення, як фінансові кластери в Нью-Йорку та Лондоні, медіа-кластер у Голівуді, IT-кластер у Кремнієвій Долині, автомобілебудівні кластери на Півдні Німеччини та Детройті, телекомунікаційні кластери в Стокгольмі та Фінляндії, а також текстильні кластери на Півдні Італії.

В Україні, не дивлячись на значне відставання технологій, є сьогодні передумови для розвитку кластерів у інноваційних та високотехнологічних секторах економіки. Зокрема на основі наукового парку "Київська політехніка" здійснюються дослідження та впровадження систем спеціального та подвійного призначення у галузі біотехнологій, на платформі технополісу "П'ятихатки" у м. Харків досліджуються технології ядерної енергетики, в індустріальному парку сел. Розівка (Закарпаття) впроваджуються дослідження у технології електронної промисловості, на площадці індустріального парку "Соломоново" (Закарпаття) розвиваються технології сучасного автомобілебудування [19]. В Україні за даними інформаційно-аналітичних матеріалів Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України функціонує 12 технопарків, 20 інноваційних центрів, 24 інноваційних бізнес інкубатори, 11 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 15 центрів науково-технічної і економічної інформації [19].

Сьогодні кластерна політика отримує нового виміру у своєму застосуванні. На думку деяких фахівців [20] створити умови для економічного та промислового розвитку України, зміцнити конкурентні переваги окремих регіонів та підвищити економічну спроможність громад на місцях можливо на основі поєднання сучасної кластерної політики, стратегій розумних спеціалізацій (економіка знань та інноваційних рішень) з політикою децентралізації [20]. Хоча якщо змістовно проаналізувати співвідношення кластерної політики та стратегії смарт-спеціалізації, то науковцями, цілком ґрунтовно, наприклад О. Сніговою, можливість поєднання кластерної політики та смарт-спеціалізацій не просто ставиться під сумнів, а вбачається неможливим [21-23].

На стратегії розумних спеціалізацій (смарт-спеціалізацій) нині сконцентровано увагу державної та регіональної політики. Під смарт-спеціалізацією розуміється «підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань стосовно розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні» [24]. Реалізація стратегії смарт-спеціалізацій стало сьогодні одним із напрямів реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а також економічної інтеграції із загальним ринком ЄС і забезпечення включеності в глобальні ланцюги доданої вартості [21].

Впровадження смарт-спеціалізації на практиці виявляється не таким простим та тривіальним процесом,

якщо звичайно розглядати окрім декларацій реальні інноваційні підходи та процеси в економіці. З приводу правильного розуміння та результативного впровадження смарт-спеціалізації у національну та регіональну політику О. Снігова цілком слушно зазначає, що «для адекватного застосування принципів смарт-спеціалізації та отримання на цій підставі позитивних результатів украї важливо правильно усвідомлювати сутність цієї інноваційної системи розумних рішень, розробленої Євросоюзом для активізації структурних змін в економіці регіонів, формування і розвитку регіональної спроможності ефективного функціонування на найважливіших світових ринках. Проте в Україні смарт-спеціалізація саме як інноваційна система прийняття рішень у сфері регіональної та структурної політики на практиці взагалі не отримала розвитку» [22].

Слід зазначити, що протягом останніх десятиріч наше суспільство вже багато разів спостерігало радикальні економічні та організаційні реформи, нібито спрямовані на впровадження інноваційних змін. Ці зміни та структурні реформи у промисловості завжди отримували певні красиві та образні за формою назви (інноваційні парки, технопарки, кластери тощо). Проте дуже часто за змістом ці зміни не відбувалися. Замість ринкових процесів самоорганізації та отримання нових форм організації промисловості на основі певних адаптивних змін, частіше ці форми створювалися згори в режимі ручного управління та не завжди відповідали вимогам оточуючого середовища. Про неефективність цього штучного процесу централізованого створення нових форм взаємодії у промисловості на прикладі регіональних кластерів підприємств ми вже зазначали в дослідженні [8]. З погляду на це, відношення більшої частини науковців та практиків до смарт-спеціалізації сьогодні майже таке, як і відношення до кластерів у період поширення цієї термінології в Україні [8]. Тому, О. Снігова цілком вірно зазначає, що «на практиці такими підходами до "ручного" встановлення пріоритетів секторального розвитку не слід зловживати, оскільки є загроза механічного визначення базових галузей регіонів як тих, що відповідають критеріям розумної спеціалізації, та нового витка консервації застарілої економічної структури регіонів України. Такі розбіжності між смарт-спеціалізацією та застосуванням кластерної політики зауважують європейські розробники концепції смарт-спеціалізації. За їх визначенням, упровадження в регіонах кластерної політики може стати перешкодою для розвитку перспективних стратегій структурних змін. В умовах України це несе додаткову загрозу, оскільки застосування кластерної політики в умовах застарілої економічної структури промислових регіонів перешкоджає зрушенню в бік нових, менш традиційних для даного регіону, але потенційно більш перспективних напрямів регіональної спеціалізації, посилюючи і без того значний ступінь регіональної структурної інертності та інерції регіонального розвитку» [23].

Навіть фахівці в галузі регіонального управління та стратегічного планування не до кінця розуміють про що йдеться, коли при підготовці стратегій розвитку їм ставлять завдання обрати певну смарт-спеціалізацію для регіону для нібито визначення пріоритетності у фінансуванні тих чи інших видів економіч-

ної діяльності. Так, відповідно до підходу, який пропонує Мінрегіон передбачається, що «не менше, ніж одна стратегічна ціль регіональної стратегії повинна бути визначена на засадах смарт-спеціалізації та спрямована на інноваційний розвиток обмеженої кількості видів економічної діяльності регіону. Вибір таких пріоритетів повинен відбуватися із врахуванням світових ринкових та технологічних тенденцій інноваційного розвитку та сприяти пошуку тих напрямів економічної діяльності, які є конкурентоспроможними на рівні країни та у міжнародному масштабі. Якщо ми побачимо, що підготовка стратегій не буде відбуватися у відповідності до затвердженої методики, то регіону буде дуже складно отримати кошти на фінансування стратегій» [25]. При цьому методика, про яку йдеться у більшому ступені концентрується на самому процесі розробки регіональної стратегії та залученні науковців, бізнесу та громадськості, але не визначає принципові способи визначення власно смарт-спеціалізацій (не зрозумілими є критерії їхнього вибору, інформаційна база, подальші механізми підтримки, проблеми лобювання з боку бізнесу тощо). Впевнені, що процес впровадження стратегії смарт-спеціалізацій в стратегічне регіональне планування перебуває в початковій стадії і потребує подальших досліджень та наукової підтримки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в Україні створення та функціонування кластерних утворень не отримало достатнього поширення: навіть ті кластери, які було створено (здебільшого адміністративним шляхом), слугували у більшому ступені інтересам з отримання преференцій стосовно використання бюджетних коштів, легалізації або виведення фінансових коштів за межі країни, ніж інтересам розвитку регіонів та національної економіки. Втім, поширення кластерних утворень в регіонах України за нинішніх умов сприяло би процесам концентрації капіталу для впровадження інноваційних змін, виходу з кризи та переходу національної економіки на нову стадію розвитку. З погляду на необхідність практичного застосування при розробці регіональних стратегій концепція смарт-спеціалізацій потребує свого подальшого розроблення та адаптації з урахуванням специфіки регіонів, рівня розвитку природно-ресурсного потенціалу та можливості мобілізації ресурсів.

Список використаних джерел

1. Ivchenko Ye., Pogorelov Yu. *Economic security of enterprises in the luhansk region in conditions of post-conflict transformation*. Baltic Journal of Economic Studies. Riga: Izdevniecība Bultija Publishing. 2017. № 5. Vol. 3. pp. 358–367.
2. Овчаренко Є.І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання: монографія. Лисичанськ: "КИТ-Л", 2015. 483 с.
3. Семененко І.М. Цільове управління підприємствами: концепція соціальної відповідальності задля сталого розвитку регіону. Ефективна економіка. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5826>.
4. Semenenko I. *Updating strategy of Luhansk region development: changes and challenges in consequence of the armed conflict and occupation*. Regional Policy and Regional Development: Euro-Atlantic Support to Eastern Partnership Count-

ries. Post Warsaw Euro-Atlantic Summer Academy Publication. Warsaw: College of Europe Natolin Campus, 2016. pp. 41-48.

5. Morhachov I., Koreniev E., Chorna O., Khrystenko L. Regional Regulation of Investment Activity in Developing Countries: Example of Ukraine, Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2019. Vol. 41. № 2. pp. 168-182.

6. Klus Yu.I. Factors that affect the evaluation of the effectiveness of corporate management innovation in an industrial plant. Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. 2016. № 1. URL: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_1/2016_1_4.pdf

7. Офіційний сайт головного управління статистики в Луганській області. URL: <http://www.lg.ukrstat.gov.ua>.

8. Галаш Р.А. Регіональні кластери підприємств: розвиток та стратегічна координація: монографія. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2017. 344 с.

9. Войнаренко М.П. Кластери в економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ, ТОВ "Триада-М", 2011. 502 с.

10. Філіпчук І.М. Кластерна політика як ефективний інструмент регіонального розвитку. URL: http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Economics/72525.doc.htm.

11. Завдяки проектам трансграничної співпраці для розбудови прикордонної інфраструктури буде залучено додаткові кошти. URL: http://www.oda.cv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=9069&Itemid=0

12. Гудзь М.В. Проблеми та перспективи розвитку регіональних кластерів в Україні. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

13. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069>

14. Константінова А. Чи потрібні насправді Україні галузеві кластери. URL: <https://voxukraine.org/uk/ukrainian-cluster-policy-whats-wrong-ukr>

15. European Cluster Observatory Beta / Europe Innova. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>

16. Saskatoon Regional Economic Development Authority. URL: <http://sreda.com>. (дата звернення 11.07.2019)

17. Ігнат'єв С. Кому потрібні кластери в Україні. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/ignatyev_s/komu-potribni-klasteri-v-ukrajini-1275343.html.

18. Porter M. Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy. Economic Development Quarterly. 2000. Vol. 14. № 1. pp. 15-20.

19. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069>

20. Мінекономрозвитку розпочало обговорення кластерної програми промислового розвитку. URL: https://issuii.com/minescomdev/docs/rdo_cluster_27.06.17

21. Снігова О.Ю. Регіональна смарт-спеціалізація як інноваційний шлях забезпечення структурних змін економіки. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14562/Snihova_Rehionalna_smart_spetsializatsiia_yak_innovat_siiuyi.pdf?sequence=3

22. Снігова О.Ю. Smart-спеціалізація – шанс для економічного відродження регіонів України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3968>.

23. Снігова О.Ю. Smart-спеціалізація та stupid-реалізація. URL: https://dt.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489.html

24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/term/43371:70880>

25. Смарт-спеціалізація є обов'язковою у системі стратегічного планування регіонального розвитку. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10590>

References

1. Ivchenko Ye., Pogorelov Yu. Economic security of enterprises in the luhansk region in conditions of post-conflict transformation. Baltic Journal of Economic Studies. Riga: Izdevnieciba Bultija Publishing. 2017. № 5. Vol. 3. pp. 358-367.

2. Ovcharenko Ye.I. System of economic security of the enterprise: formulation and goal setting: a monograph. Lysychansk, 2015. 483 p. (in Ukrainian)

3. Semenenko I.M. Goal management of enterprises: the concept of social responsibility for sustainable development of the region. Effective economics. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5826> (in Ukrainian)

4. Semenenko I. Updating strategy of Luhansk region development: changes and challenges in consequence of the armed conflict and occupation. Regional Policy and Regional Development: Euro-Atlantic Support to Eastern Partnership Countries. Post Warsaw Euro-Atlantic Summer Academy Publication. Warsaw: College of Europe Natolin Campus, 2016. pp. 41-48.

5. Morhachov I., Koreniev E., Chorna O., Khrystenko L. Regional Regulation of Investment Activity in Developing Countries: Example of Ukraine, Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2019. Vol. 41. № 2. pp. 168-182.

6. Klus Yu.I. Factors that affect the evaluation of the effectiveness of corporate management innovation in an industrial plant. Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. 2016. № 1. URL: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_1/2016_1_4.pdf

7. Official site of the Main Department of Statistics in Luhansk region. URL: <http://www.lg.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)

8. Halhash R.A. Regional clusters of enterprises: development and strategic coordination: monograph. Sievierodonetsk: V. Dahl EUNU, 2017. 344 p. (in Ukrainian)

9. Voinarenko M.P. Clusters in Economics: monograph. Khmelnytskyi: KhNU, LLC "Triada-M", 2011. 502 p. (in Ukrainian)

10. Filipchuk I.M. Cluster policy as an effective tool for regional development. URL: http://www.rusnauka.com/28_OINXXI_2010/Economics/72525.doc.htm (in Ukrainian)

11. Due to the projects of cross-border cooperation for the development of the border infrastructure will be attracted additional funds. URL: http://www.oda.cv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=9069&Itemid=0 (in Ukrainian)

12. Gudz M.V. Problems and prospects of development of regional clusters in Ukraine. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (in Ukrainian)

13. On the state policy of supporting the development of innovation clusters in the Ukrainian industry. Analytical note by the National Institute for Strategic Studies. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069> (in Ukrainian)

14. Konstantinova A. Are industry clusters really needed in Ukraine? URL: <https://voxukraine.org/uk/ukrainian-cluster-policy-whats-wrong-ukr> (in Ukrainian)

15. European Cluster Observatory Beta / Europe Innova. URL: <http://www.clusterobservatory.eu>

16. Saskatoon Regional Economic Development Authority. URL: <http://sreda.com>. (дата звернення 11.07.2019)

17. Ihnatiev S. Who needs clusters in Ukraine. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/ignatyev_s/komu-potribni-klasteri-v-ukrajini-1275343.html (in Ukrainian)

18. Porter M. Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy. Economic Development Quarterly. 2000. Vol. 14. № 1. pp. 15-20.

19. On the state policy of supporting the development of

innovative clusters in the Ukrainian industry. Analytical note by the National Institute for Strategic Studies. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069> (in Ukrainian)

20. The Ministry of Economic Development began discussing the cluster program of industrial development. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/rdo_cluster_27.06.17 (in Ukrainian)

21. Snihova O.Yu. Regional smart specialization as an innovative way of providing structural changes in the economy. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14562/Snihova_Rehionalna_smart_spetsializatsiia_yak_innovat_siinyi.pdf?sequence=3 (in Ukrainian)

22. Snihova O.Yu. Smart-specialization - a chance for economic revival of regions of Ukraine. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3968>

(in Ukrainian)

23. Snihova O.Yu. Smart-specialization and stupid-realization. URL: https://dt.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489_.html (in Ukrainian)

24. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for the Development of Regional Development Strategies and Plans for their Implementation, as well as Monitoring and Evaluation of the Effectiveness of the Implementation of the Regional Strategies and Action Plans". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/term/43371:70880> (in Ukrainian)

25. Smart specialization is mandatory in the system of strategic planning of regional development. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10590> (in Ukrainian)